

Психологічні чинники економічної безпеки держави

М.Й. Варій*

Національний університет «Львівська політехніка», м. Львів, Україна

*Corresponding author. E-mail: varyj@ukr.net

Paper received 17.11.15; Accepted for publication 27.11.15.

Анотація. У статті розкриті психологічні чинники економічної безпеки держави. Виявлено, що ядром психології економічної безпеки держави є високий рівень свідомості всіх суб'єктів економічної діяльності й відносин, який забезпечує їх доцільну економічну поведінку, побудовану на розумінні ними перебігу всіх економічних процесів у державі, виокремленні та оцінці руйнівних процесів у економічній сфері, стимулюванні її розвитку, всебічній підтримці вітчизняного виробника та національної економіки.

Ключові слова: економічна безпека держави, психологічні чинники економічної безпеки держави, економічна свідомість, економічна поведінка.

Вступ. Економічна безпека є однією із складових національної безпеки, під якою розуміють і систему заходів, спрямованих на запобігання й ліквідацію загроз для стійкого розвитку *особистості, суспільства й держави* [11], і систему державних та суспільних гарантій, що забезпечують стійкий розвиток країни, захист базових цінностей та інтересів, джерел духовного і матеріального благополуччя від внутрішніх і зовнішніх загроз [1].

Водночас економічна безпека держави розглядається як відносно самостійна система, котра розвивається й функціонує за властивими їй закономірностями та має свою структуру [13; 14]. Проте до цієї структури не включені психологічні аспекти, які на нашу думку, є надзвичайно важливими, оскільки учасниками економічної діяльності й відносин є люди, соціальні групи та організації, що вирізняються своїми психологічними характеристиками: потребами, інтересами, установками, мотивацією, свідомістю тощо. Приклад України за роки незалежності (1991–2015 рр.) свідчить, що в основі її системної, в тому числі й економічної кризи, яка загрожує її економічній безпеці, лежить відповідне психологічне підґрунтя. Тому розкриття психологічних чинників економічної безпеки держави є актуальним.

Короткий огляд публікацій по темі. В Україні питання економічної безпеки на науковому рівні піднімається з 1994 року. Хоч таких досліджень і не багато, як для держави, але вони здійснюються у різній площині і під різними кутами [4–14] та ін. Проте єдиної думки щодо сутності економічної безпеки, її структури і функціонування поки що не сформовано. Наприклад, В.І. Франчук під економічною безпекою держави (національною економічною безпекою) розуміє «стан національної економічної системи в межах граничних значень та її здатність (в тому числі через самодостатність та стійкість) протидіяти загрозам, створюючи необхідні умови для реалізації національних економічних інтересів і розвитку економіки та забезпечувати цілісність процесів чи об'єктів і держави як економічної системи» [13, с. 9].

Проте у своїй більш ранній праці він наголошує на тому, що економічна безпека держави виявляється в здатності «з одного боку попереджувати і припиняти дію (протидіяти) загроз, з іншого – створювати певні умови для реалізації економічних інтересів...». І навпаки, на думку вченого, «*економічна небезпека* – це деструктивні граничні зміни в соціально-економічній

системі, викликані реальними втратами, пов'язаними з реалізацією загрози» [14, с. 15]. Отож, небезпеку економічній безпеці держави становлять загрози, під якими В.І. Франчук розуміє дію «дестабілізуючих природних факторів і/або суб'єктивних, пов'язаних з порушенням законів, норм та технологій, що може спричинити потенційні або реальні втрати, здатні викликати небезпеку для соціально-економічної системи» [14, с. 6].

Під іншим кутом тлумачать економічну безпеку держави Дж. Букан і Е. Кенігсберг, прирівнюючи її до стану національної економіки, яка забезпечує задоволення життєво важливих потреб країни в матеріальних благах незалежно від виникнення у світовій економічній системі або всередині країни форсмажорних обставин соціально-політичного, економічного або екологічного характеру [2].

На думку українських дослідників Г.В. Ложкіна і В.В. Спасеннікова, економічна безпека держави визначається як здатність національної економіки забезпечувати добробут нації та стабільність внутрішнього ринку незалежно від впливу зовнішніх чинників і внутрішніх причин. Економічна безпека країни визначається так само, як і створювані державою умови, які гарантують, що господарству країни не буде завдано непоправних збитків від дій внутрішніх і зовнішніх економічних загроз [9, с. 65].

Як бачимо, у цих підходах до розкриття економічної безпеки такі психологічні категорії як потреби, інтереси, мотивація, свідомість, поведінка, діяльність, соціально-психологічні стани і впливи тощо згадуються опосередковано, без будь-якого аналізу. Проте психологічне підґрунтя економічної безпеки, як свідчить наше дослідження, є важливим, оскільки загрози функціонуванню і розвитку економіки держави спричиняють люди своїми діями, вчинками і діяльністю/бездіяльністю у залежності від їхньої психології – потреб, мотивів, домагань, психічних станів, почуттів, волі, здібностей, рівня розвитку національної та економічної свідомості тощо. Однак, усе це залишилося поза увагою дослідників.

Відомо, що будь-які загрози економічній безпеці, приміром, тіньова економіка, корупція, організована економічна злочинність, витіснення вітчизняного виробника, прийняття шкідливих для розвитку і функціонування економіки законів та ін., у своїй основі мають психологічне підґрунтя. На це вказують самі дослідники економічної безпеки держави. Наприклад, В.І. Франчук пише: «Корупція – це психологічне та

моральне явище, оскільки вона є продуктом поведінки і діяльності людей» [14, с. 40].

Аналіз праць з дослідження економічної безпеки держави [4-14] та ін. свідчить про те, що її психологічні аспекти, фактично, є лише поверхово означеними. В них розглядаються економічні потреби, інтереси, домагання, руйнівні процеси в економіці, вплив політики на неї, готовність/неготовність суб'єктів економічної діяльності й відносин до інновацій тощо, але без всебічного й глибокого психологічного аналізу. Так, у праці Г.В. Ложкіна і В.В. Спасеннікова [9] у підрозділі «Психологічний аспект економічної безпеки регіону, окремого підприємства і особистості» [9 с. 63-88], власне, психологічним аспектам виділено мало місця, оскільки мова йде про економічну безпеку держави як «комплекс геополітичних, правових, економічних та інших умов» [9, с. 63], «стан національної економіки» [9, с. 65], «готовність і здатність інститутів влади створювати механізми реалізації і захисту національних інтересів, розвитку вітчизняної економіки, підтримки соціально-політичної стабільності суспільства» [9, с. 66], «система заходів з відгородження економічного простору регіону від зовнішніх і внутрішніх загроз» [9, с. 69] та ін.

Тут психологічні аспекти радше висвітлені у ракурсі впливу економіки на особистість громадянина, працівників підприємств, населення регіонів і держави в цілому. Все це дає нам право зробити висновки про те, що психологічні чинники економічної безпеки ще не стали полем систематичних досліджень вчених-психологів.

Мета статті: визначити основні психологічні чинники, які лежать в основі економічної безпеки держави.

Матеріали і методи. Людиною, як відомо, рухають потреби та мотиви. В економічній сфері знаходяться потреби всіх людей, оскільки їм необхідно їсти, одягатися, мати певні побутові умови, транспортні засоби, гроші на освіту, лікування та ін. Власне потреба – це психічне явище нужди людини в засобах та умовах свого існування. Потреби трансформуються в економічні мотиви, головним серед яких є економічні інтереси. В.І. Франчук пояснює, що «*Економічні інтереси* – це усвідомлені потреби, виражені в якісній чи кількісній формі, задоволення яких є життєво необхідним для функціонування системи (держави, організації, особи)» [14, с. 13]. Власне, автор підкреслює, що «потреба соціально-економічної системи у безпеці є тоді, коли виникають загрози щодо реалізації економічних інтересів ...» [14, с. 15].

Забезпечити економічні інтереси організація та людина може різними способами, при цьому підтримуючи, зміцнюючи чи руйнуючи економіку держави. На вибір способу забезпечення економічних потреб та інтересів впливає свідомість людей (суспільна (національна) та економічна). Оскільки рівень свідомості людей може бути різним (*дуже низьким, низьким, середнім, високим, дуже високим*), то і їхня економічна поведінка може носити як конструктивний, так і деструктивний характер.

Якщо деякі громадяни, насамперед, ті, які володіють засобами виробництва та суттєво впливають на функціонування й розвиток економічної сфери, свої економічні інтереси ставлять вище за державні, національні,

то вони завдають шкоду національній економіці. Ще гірше, коли ними рухає лише психологія збагачення, діє установка: «Багатство, вигода – за будь-яку ціну!». Тоді, отримуючи вигоду у формі матеріальних цінностей чи економічних привілеїв, вони наносять збиток національній економіці у кілька, а часто і у десятки разів більший. В основі їхньої руйнівної діяльності лежить відповідне психологічне підґрунтя. І тіньова економіка, і рейдерство, і руйнування економічних об'єктів під прикриттям банкрутства чи інших причин, і хабарництво з метою отримання економічної вигоди, і гальмування розвитку малого і середнього бізнесу, і створення політичного «даху» і под. – у своїй основі мають відповідне психологічне підґрунтя. А знаючи його, на рівні держави, організацій та окремо громадянами можна розробити превентивні психологічні заходи щодо усунення загроз економічній безпеці держави.

Результати та їх обговорення. Наш аналіз чинників, які загрожують економічній безпеці держави, дозволив виділити серед них, власне, психологічні. Ми виходимо з того, що економічна безпека держави складається з безпеки національної економіки, економічної безпеки організацій (підприємств, установ, закладів) та економічної безпеки окремого громадянина. Нами виявлено, що на рівень економічної безпеки держави впливає ціла низка психологічних чинників, які можна згрупувати за певними ознаками (рис. 1):

1) зовнішньо-психологічні (стосовно економіки) чинники: політико-психологічні; соціально-психологічні; морально-психологічні; юридично-психологічні; елітно-психологічні; етнічно-психологічні; регіонально-психологічні; пізнавально-інтелектуальні (освіта, наука, аналіз, синтез); економічна мотивація держави розвитку підприємства, продуктивності праці; управлінсько-психологічні; інформаційно-психологічні (в тому числі психологічна протидія впливам інших держав на економічну свідомість і поведінку громадян) та ін.

2) внутрішньо-психологічні чинники організації: психологія персоналу; мотивація персоналу; соціально-психологічні відносини; стиль управління організацією; соціально-психологічний стан; психологічна сумісність; ціннісно-сміслові; морально-психологічна атмосфера; традиції, звичаї; групові (колективні норми); психологічно-економічне прогнозування безпеки і розвитку.

3) індивідуально-психологічні чинники: здібності; особистісна мотивація; особистісна економічна свідомість; професійно-психологічна готовність та ін.

Всі ці чинники, пройшовши через призму економічної свідомості людей, впливають на їх економічну поведінку.

Під економічною свідомістю особистості ми розуміємо її здатність аналізувати економічні процеси, стани і властивості економіки держави, організації та окремих осіб, виявляти залежності між ними, виробляти до них своє ставлення, доцільно будувати економічні стосунки та реалізовувати їх у своїй економічній поведінці.

Власне економічна свідомість окремих громадян і груп дозволяє їм реалізовувати ту чи іншу форму економічної поведінки, оскільки вона впливає на зміст економічних відносин та вектор економічного ставлення – позитивного чи негативного.

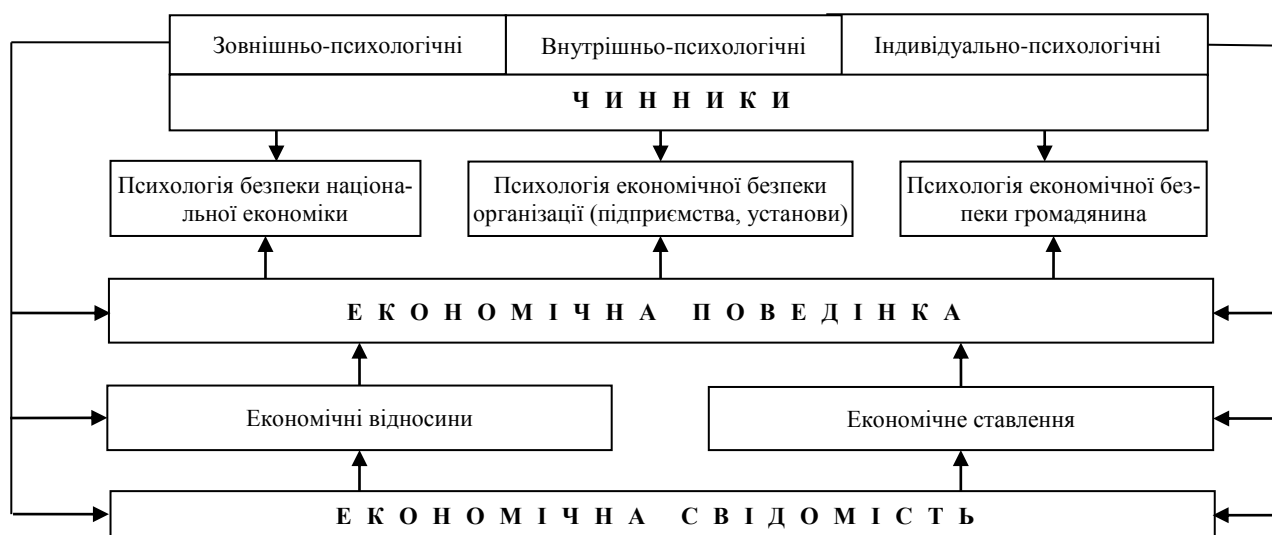

Рис. 1. Психологічні складові економічної безпеки держави

Економічна поведінка – це конструктивні чи деструктивні вчинки і дії економічного суб'єкта, спрямовані на задоволення ним економічних потреб та інтересів.

Коротко розглянемо вплив зовнішньо-психологічних чинників на економічну безпеку держави.

Вплив політико-психологічних чинників на економічну безпеку держави виявляється в бажанні та спроможності політичних інститутів, організацій, партій та політиків захищати економічні інтереси нації, окремої організації й громадянина політичними засобами і ресурсами, стимулювати її розвиток, упродовжувати новітні технології, досягнення науки та ін.

В Україні, на жаль, спостерігаються випадки, коли в основі тих чи інших політичних рішень щодо економіки держави лежать не національні інтереси, а потреби та інтереси окремих бізнесполітгруп¹.

Політико-психологічні відносини у державі, які можуть бути як конструктивними, так і деструктивними, безпосередньо впливають на економічну безпеку держави. Деструктивні політико-психологічні відносини, як протистояння і протиборство, становлять загрозу економічній безпеці держави.

Морально-психологічні чинники також суттєво впливають на економічну безпеку держави, оскільки відсутність моралі в економічній свідомості, економічних стосунках та економічному ставленні веде до формування цілої низки загроз. Боротьба із суперниками (і навіть їх фізичне знищення), руйнування чи захоплення їхнього бізнесу, приватизація підприємств (в Україні отримала назву «прихватація») за попередньо домовленими низькими цінами (за хабар), накручування цін, незаконна приватизація, нищення цілих галузей національної економіки заради наживи за рахунок імпорту продукції із-за кордону, контрабанда, шантаж, підкуп, хабарництво та ін. свідчить про

¹ Поняття «бізнесполітгрупа» ми вводимо вперше і вважаємо, що саме воно з психологічної точки зору найбільш точно відображає спільноту людей, яка захищає інтереси бізнесу безпосередньо через участь самих бізнесменів або підставних осіб у політиці. Іншими словами, бізнесполітгрупа – це людська спільнота, смисл спільноті якої полягає в захисті, розвитку та прикритті бізнесу через захоплення певних (ключових) позицій у політичній системі держави.

те, що відсутність морально-психологічного компоненту в економічній свідомості суттєво впливає на економічну безпеку держави.

Багатоаспектним є вплив на економічну безпеку держави соціально-психологічних чинників. До таких можна віднести соціально-психологічний стан суспільства, наявність роботи чи безробіття, соціальні конфлікти та нестабільність у суспільстві, соціальну справедливість чи несправедливість, соціальний оптимізм чи песимізм, соціальну та економічну депривації, низьку суспільну свідомість громадян, соціально-психологічні конфлікти, соціальний захист громадян, низький рівень купівельної спроможності населення, соціально-психологічний вплив з метою спонукання населення до закупівлі продукції вітчизняних виробників та ін.

Щодо впливу на економічну безпеку держави, то юридично-психологічні чинники виявляються у правовому забезпеченні функціонування економіки держави, її розвитку. До юридично-психологічних чинників, які становлять загрозу економічній безпеці держави, належать «тіньова» економіка, організована злочинність, корупція, хабарництво, підкуп, верховенство грошей у судах замість верховенства закону, низька суспільно-національна свідомість судової гілки влади, недовіра громадян до правоохоронних органів та ін.

Елітно-психологічні чинники економічної безпеки держави виявляються, насамперед у національній та економічній свідомості, а також економічній діяльності правлячої еліти – представників корінного етносу і етнічних меншин, їх моральності, освіченості, професійності, відповідальності, мотивованості щодо розвитку національної економіки, добробуту громадян та ін.

В Україні ми спостерігаємо таку картину щодо місця представників корінного етносу (етнічних українців, яких 72%) у: супервеликому бізнесі (мільяртери/олігархи) – 0%; великому бізнесі приблизно – 10-15%; середньому бізнесі приблизно – 35-45%; малому бізнесі приблизно – 58-68%².

² Ці розрахунки зроблені автором і можуть бути неточними, оскільки таких даних, особливо щодо середнього і малого бізнесу, автор ніде не знайшов.

На жаль, представники корінного етносу (етнічні українці) лідерство і перші місця в економіці відали представникам етнічних меншин. А як свідчить історичний досвід, утрата провідних позицій в економіці корінного етносу веде не лише до її спаду і гальмування в розвитку, а й до руйнування, оскільки бізнесмени – представники етнічних меншин, часто свій капітал укладають в економіку своєї вітчизни, або інших держав, де привабливіші чи надійніші умови. Їх часто не хвилює ні доля держави, в якій вони збагачуються, ні її екосистема, ні доля її добробут громадян, ні їхнє майбутнє. Щодо України, то видається, що деякі бізнесмени вважають її лише «полігоном» для викачування матеріальних цінностей, а населення – дешевою робочою силою. Заради прибутків вони нищать екосистему України – вирубують безсистемно ліси, забруднюють довкілля і водойми, виснажують надра, родючі землі та ін.

Регіонально-психологічні чинники економічної безпеки держави виявляються і в національно-економічній свідомості населення регіонів, і в їхніх ціннісних орієнтаціях, і в мотивації щодо отримання матеріальних благ та ін.

Вагомим чинником економічної безпеки держави є економічна мотивація розвитку окремих галузей економіки, великого, середнього і малого бізнесу, окремих організацій (підприємств, установ, закладів) та добробуту окремих громадян, упровадження новітніх технологій, особливо побудованих на цілком нових принципах дії, інформації, затрат енергії, якості та ін.

До пізнавально-інтелектуальних чинників, які впливають на економічну безпеку держави, насамперед належать освіта, наука, психологія аналізу та прогнозування розвитку економічної сфери. Освіта має випереджати розвиток економіки, а наука забезпечувати її ефективність і конкурентоспроможність на основі розвитку новітніх технологій, в тому числі й інформаційних. На основі аналізу стану і розвитку світової економіки, ринків збуту, демографічних особливостей, енергоносіїв, а також можливостей науки і новітніх технологій має відбуватися прогнозування розвитку економіки держави.

Значний вплив на економічну безпеку держави здійснюють управлінсько-психологічні чинники, як психологія прийняття рішень у сфері економіки, стиль управління, відбір персоналу, психологія управління організаціями (підприємствами, установами, закладами), психологія управління фінансами, психологія вироблення стратегій розвитку різних галузей у сфері економіки, психологія управління енергоносіями та ін.

Безумовно, важливими для забезпечення економічної безпеки держави є інформаційно-психологічні чинники (в тому числі психологічна протидія впливам ін-

ших держав на економічну свідомість і поведінку громадян). Досить згадати нафтопровід «Одеса-Броди», витіснення певної продукції українських виробників не тільки зі світових ринків, Росії, але і з власного, цілеспрямоване руйнування деяких галузей економіки та ін. Інколи під прикриттям інвестицій і намірів розвивати ту чи ту економічну галузь насправді відбувається її нищення як конкурентної. Так було з Львівським автобусним заводом після того, як він перейшов до рук російських бізнесменів. На жаль, така доля в Україні спіткала десятки інших великих і малих підприємств.

На економічну безпеку держави, поряд із зовнішньо-психологічними стосовно економіки, також впливають і внутрішньо-психологічні чинники, які наявні в організації (підприємстві, закладі, установі). Важливими внутрішньо-психологічними чинниками, які забезпечують економічну безпеку, є високий рівень економічної свідомості персоналу організацій, його мотивованість щодо досягнення високих результатів, правильний вибір стилю управління, стабільний соціально-психологічний стан, психологічна сумісність працівників, здорова морально психологічна атмосфера в організації, позитивні групові (організаційні, колективні) норми, традиції та звичаї, конструктивні ділові соціально-психологічні відносини та ін.

На економічну безпеку держави також впливають індивідуально-психологічні чинники як працівника організації (підприємства, установи, закладу), так і будь-якого громадянина. До таких чинників відносяться здібності, особистісна мотивація щодо досягнення високих результатів, професійно-психологічна готовність до впровадження новітніх технологій, зміни економічної тактики, виробництва продукції, удосконалення засобів виробництва та ін. Безумовно, важливим індивідуально-психологічним чинником є особистісна економічна свідомість громадянина. Вона впливає і на якість продукції, і на те, яким виробникам, вітчизняним чи іноземним, він надає перевагу; наскільки усвідомлює, що віддаючи перевагу українському виробнику, він підтримує національну економіку.

Висновки. Таким чином, психологічні чинники економічної безпеки держави відображають сукупність психологічних явищ різних сфер життєдіяльності суспільства, які є похідними від суспільної та економічної свідомості громадян, соціальних груп і організацій та позитивно впливають на функціонування, стан і розвиток економічної сфери суспільства посередництвом реалізації доцільної економічної поведінки. Всі такі психологічні чинники можна звести у три групи: 1) зовнішньо-психологічні (стосовно економіки); 2) внутрішньо-психологічні організацій; 3) індивідуально-психологічні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Богданов А.А. Всеобщая организационная наука (Текстология). – Петроград: Книга, 1925. – 684 с.
2. Букан Дж., Кенигсберг Э. Научное управление запасами. – М.: Наука, 1999. – 366 с.
3. Варій М.Й. Національна безпека у контексті психології // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія психологічна. – Львів: ЛьвДУВС, 2009. – Вип. 1. – С. 3-16.
4. Гапоненко В.Ф. Экономическая безопасность предприятий. Подходы и принципы. – М.: Изд-во «Ось-89», 2007. – 208 с.
5. Горбулін В.П. Засади національної безпеки України: підручник. – К.: Інтертехнологія, 2009. – 272 с.
6. Дікарев О.В. Деякі проблеми теорії та практики економічної безпеки України // Регіональні студії. – Вип. 1. – С. 34-38.
7. Економічна безпека України: сутність і напрямки забезпечення: Монографія. – К.: НІСД, 1997. – 144 с.

8. Зозуля Є. Економічна злочинність на сучасному етапі розвитку державотворення в Україні // Схід. – № 2 (102). – 2010 / URL: [http://www. Experts.in.ua/baza/analitik/index.php?ELEMENT- ID=61386](http://www.Experts.in.ua/baza/analitik/index.php?ELEMENT- ID=61386).
9. Ложкін Г.В., Спасенников В.В. Економічна психологія: Навчальний посібник. – 2-ге вид-ня, переробл. і доповн. – К.: ВД «Професіонал», 2007. – 400 с.
10. Общая теория национальной безопасности: Учебник / Под общ. ред. А.А.Прохожева. – Изд. 2-е, доп. – М.: Изд-во РАГС, 2005. – 344 с.
11. Ортинський В.Л. Становлення національної безпеки України і наука // Психологічні аспекти національної безпеки: Тези II Міжнародної науково-практичної конференції. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2008. – С. 3-6.
12. Сенчагов В.К. Экономическая безопасность: геополитика, глобализация, самосохранение и развитие (книга четвертая) / Институт экономики РАН. – М.: ЗАО «Финстатинформ», 2002. – 128 с.
13. Франчук В. І. Теоретико-методологічні засади економічної безпеки акціонерних товариств : Монографія. – Львів : ЛьвДУВС, 2015. – 400 с.
14. Франчук В.І. Основи економічної безпеки : Навчальний посібник. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2008. – 203 с.

REFERENCES

1. Bohdanov, A.A. Universal organizational science (Textology). – Petrograd: Knyha (Book), 1925. – 684 p.
2. Buchan, J.E. Koenigsberg. *Scientific inventory management*. – М.: Nauka (Science), 1999 – 366 p.
3. Varyi, M.Y. National security in terms of Psychology // Scientific newsletter of Lviv State University of Internal Affairs. Series psychological. – Lviv: LvivSUIA, 2009. – Publ. 1. – P. 3-16.
4. Haponenko, V.F. Economic security of enterprises. Approaches and fundamentals. – М.: Publ.house “Os-89”, 2007. – 208 p.
5. Horbulin, V.P. Fundamental principles of national security of Ukraine: Textbook. – К.: Intertechnology, 2009. – 272 p.
6. Dikariev, O.V. Certain problems of theory and practice of economic security of Ukraine // Regional studios. – Publ. 1. – P. 34-38.
7. Economic security of Ukraine: essence and directions of provision: Monograph. – К.: NISR, 1997. – 144 p.
8. Zozulia, Ye. Economic criminality at the modern stage of the development of state-building in Ukraine // Skhid (East). – № 2 (102). – 2010 / URL: <http://www.Experts.in.ua/baza/analitik/index.php?ELEMENT- ID=61386>.
9. Lozhkin, H.V., Spasiennikov V.V. Economic Psychology: Study guide. – The 2nd edit. – revised and enlarged – К.: PH “Professional”, 2007. – 400 p.
10. General theory of national security: Textbook / Edited by A.A. Prokhozhev. – The 2nd edit., enlarged. – М.: Publ.house RAHS, 2005. – 344 p.
11. Ortynskiy, V.L. The establishment of national security of Ukraine and science // Psychological aspects of national security: Theses of the II International research and practice conference. – Lviv: Lviv State University of Internal Affairs, 2008. – P. 3-6.
12. Senchahov, V.K. Economic security: geopolitics, globalization, self-preservation and development (the fourth book) / Institute of economics of RAS. – М.: CJSC “Finstatinform”, 2002. – 128 p.
13. Franchuk, V.I. Theoretical and methodological fundamentals of economic security of joint-stock companies: Monograph. – Lviv: LvivSUIA, 2015. – 400 p.
14. Franchuk, V.I. Fundamentals of economic security: Study guide. – Lviv: Lviv State University of Internal Affairs, 2008. – 203 p.

Psychological factors of economic security of a state

M. Y. Varyi

Abstract. In the article there have been defined the psychological factors of economic security of a state. There has been revealed that the high level of consciousness of all parties of economic activity and relations, that ensures their rational economic behavior, built on their understanding of the progress of all economic processes in a state, individualization and assessment of destructive processes in economic sphere, stimulation of its development, extensive support of domestic manufacturers and national economy is the core of the psychology of economic security of a state.

Keywords: *economic security of a state, psychological factors of economic security of a state, economic consciousness, economic behavior*